

UNIVERSITETO SUKAKTUVIŲ KONFERENCIJA

SIGITAS JEGELEVIČIUS

1994 m. rugsėjo 16–17 d. Mažajoje Auloje vyko mokslinė konferencija, skirta Vilniaus universiteto įkūrimo 415-osioms ir Stepono Batoro gimimo 460-osioms metinėms paminėti. Rugsėjo 15–17 d. buvo keletas svarbių universiteto sukakties renginių: iškilmingas sukaktuvių minėjimas ir naujų garbės daktarų inauguracija, Vilniaus universiteto 1579–1994 m. istorijos leidinio prezentacija *Litteros* knygyne, Petro Repšio sukurtos plokštės žuvusioms baltų gentims atminti Aisčių menėje atidengimas, prof. Rimtauto Vincento Gibavičiaus sgrafito in *Atrium litterarum Lithuaniae* atidarymas, Petro Repšio sukurtu naujo Vilniaus universiteto herbo Mažajoje auloje atidengimas, pagaliau Stepono Batoro atminimo lentos Didžiajame kieme atidengimas. Visi šitie renginiai buvo labai svarbūs. Be jų nebūtų buvę sukaktuvių iškilmių. Visus atskirus renginius į sukaktuvių visumą sujungė mokslinė konferencija. Taigi ji buvo svarbiausias Vilniaus universiteto ir vieno iš jo įkūrėjų Stepono Batoro sukaktuvių renginių akcentas.

Kai 1993 metais prasidėjo pirmieji sukaktuvių minėjimo parengiamieji darbai, buvo manoma, jog universitetui skirta konferencija bus nedidelė, ne daugiau kaip 3–5 proginiai pranešimai. Tai būtų buvusi visiškai formali konferencija. Atskirai buvo manoma surengti Stepono Batoro sukaktuvėms skirtą konferenciją, kurioje dalyvautų lenkų, vengrų ir mūsų mokslininkai. Nelikus nė pusmečio iki šios konferencijos pradžios, buvo nuspręsta surengti didesnę konferenciją, kuri iš esmės būtų tarptautinė. Konferenciją ėmėsi remti Atviros Lietuvos Fondas, nes jos sumanymas turėjo būti gana svarbus Vidurio Europos tautų suartėjimui.

Tai buvo trijų dalių konferencija, kurių jungtis – Vilniaus universitetas. Pirmasis posėdis – „*Academia et Universitas Vlnensis: Įkūrimas ir raida*“. Sąlygiškai galima būtų jį pavadinti lietuvių pusdienu, nes buvo penki Lietuvos mokslininkų pranešimai, taip pat Grigaliaus universiteto Vatikane profesorius Pauliaus Rabikausko SJ pranešimas. Pastarasis pranešėjas yra labai daug nuveikęs tyrinėdamas ir pagal Vatikano archyvo fondus dokumentuodamas Vilniaus universiteto įkūrimą. Šiai problemai ir buvo skirtas jo pranešimas. Kitus pranešimus iš Vilniaus universiteto istorijos skaitė prof. Mečislovas Jučas („Dvi Stepono Batoro privilegijos dėl Vilniaus akademijos įkūrimo“), prof. Romanas Plečkaitis („Tyrinėtinios senojo Vilniaus universiteto sklaidos problemos“) ir doc. dr. Alfredas Bumblauskas („Senasis Vilniaus universitetas: istoriografinės kolizijos“). 1995 metais sukanka 450 metų

nuo Karaliaučiaus universiteto įkūrimo. Tad pirmajame konferencijos posėdyje buvo paminėtas ir šitas jubiliejus. Tam skirtus pranešimus perskaitė prof. Algirdas Šidlauskas („Karaliaučiaus universiteto steigimo prielaidos“) ir dr. Juozas Tumelis („Karaliaučiaus universitetas: pirmasis jo pusamžis tarp politikos ir kultūros“). Šitie pranešimai parodė, kad Karaliaučiaus universiteto įkūrimo paminėjimas mūsų universiteto sukaktuvių mokslinėje konferencijoje nėra tik paprasta demonstracija.

Antrasis konferencijos posėdis – „Stepono Batoro universitetas Vilniuje: atkūrimas ir mokslinis palikimas“. Šį posėdį galima pavadinti lenkų pusdieniu. Mat iš dešimties pranešimų šešis perskaitė mokslininkai iš Lenkijos. Jų pranešimai buvo labai emocionaliūs. Tam įtakos turėjo ne tik tradiciniai lenkų sentimentai Vilniui ir tarpukariu čia veikusiam Stepono Batoro universitetui. Iš šešių pranešėjų trys gimę ir augę Vilniuje (Stepono Batoro universiteto 1933–1936 m. rektoriaus prof. Witoldo Staniewicziaus sūnus dr. Restytutas Witoldas Staniewiczus, pagarsėjusio Vilniaus lenkų žurnalisto, laikraščio „Słowo“ redaktoriaus Stanisławo Cat-Mackiewicziaus duktė dr. Aleksandra Niemczykowa ir p. Danuta Brodowska) ir du studijavę Stepono Batoro universitete (prof. Juliuszas Bardachas ir dr. Leonas Brodowski). Tad visiškai suprantamas jų pranešimų emocionalumas. Tuose pranešimuose buvo nemaža atsiminimų elementų, gyvos medžiagos iš to meto Vilniaus mokslinio bei kultūrinio gyvenimo.

Dr. Restytutas Witoldas Staniewiczus, kurio požiūris į šį laikotarpį yra labai įdomus, bandė perskaityti pranešimą apie dvi Vilniaus universiteto atkūrimo 1919 metais koncepcijas, bet darė nemaža ekskursų į šalį, tad nesusipažinusiems su problema klausytojams buvo sunkoka išskirti tas dvi koncepcijas, tarp kurių šiaip jau ryškesnių skirtumų nebuvo. Lietuvos mylėtojų visos Lenkijos klubo pirmininkas, Vidurio ir Rytų Europos problemoms skirtą ketvirtinio leidinio „Lithuania“ vyriausiasis redaktorius dr. Leonas Brodowski pateikė pranešimą apie iškilią Stepono Batoro universiteto asmenybę – prof. kun. Henryką Hlebowiczių ir dr. Henryką Dembiąski. Beje, apie pastarąjį dr. Leonas Brodowski paskelbęs monografiją „Henryk Dembiński. Człowiek dialogu“ (Warszawa–Kraków, 1988. 295 p.). Iškilių Stepono Batoro universiteto asmenybių galerijai buvo skirtas doc. dr. Algio Kasperavičiaus pranešimas („Prof. Marianas Zdziechowski – Stepono Batoro universiteto rektorius, mokslininkas, visuomenės veikėjas, publicistas“). Konferencijoje dalyvavusiems lenkams doc. dr. Algis Kasperavičius padarė gana gerą įspūdį.

Dr. Aleksandra Niemczykowa perskaitė gana turiningą apžvalginį pranešimą, kurį buvo pavadinusi labai bendra antrašte – „Gaudeamus igitur

juvenes dum sumus". Programoje buvo deklaruotas kitoks jos pranešimas: „Vilniaus žurnalistų aplinka ir Stepono Batoro universitetas". Iš šios antraštės galima neblogai nuspėti pranešimo idėją. Konferencijoje perskaitytame pranešime prelegentė pabandė atskleisti kai kuriuos Stepono Batoro universiteto akademinio gyvenimo dalykus ir su juo susijusius kultūros reiškinius. Daugiausia dėmesio skirta akademinio jaunimo visuomeniniam bei moksliniam gyvenimui, nors būta informacijos ir apie spaudą, ir apie mokslo raidą, ir apie profesūrą. Įdomus ir spalvingas buvo p. Danutos Brodowskos pranešimas apie Vilniaus vidurinių mokyklų jaunimą ir Stepono Batoro universiteto įtaką jo brandai.

Visi lenkų mokslininkų pranešimai buvo įdomūs ir vertingi, bet profesiniu požiūriu bene nuosekliausi ir mums itin vertingi istoriografijos raidos prasme buvo profesorių Aleksandro Gieysztoro ir Juliuszo Bardacho pranešimai. Jie vertingi ir kiekvienas atskirai, bet ypač jų vertė padidėjo išklausius juos greta vienas kito. Buvęs Lenkijos Mokslų Akademijos prezidentas prof. Aleksandras Gieysztoras perskaitė pranešimą „Istorijos mokslai Stepono Batoro universitete", o prof. Juliuszas Bardachas – „Lietuvos teisės istorija Stepono Batoro univesitete".

Visus šiame posėdyje skaitytus lenkų pranešimus jungė viena bendra Stepono Batoro universiteto fenomeno idėja. Iš jų ne tik galima, bet ir reikėtų pasimokyti meilės savajai Almae Matris ir jos išraiškos priemonių, nuoširdaus emocionalumo.

Atskiroms mokslo sritims, jų raidai Stepono Batoro universitete buvo skirti ir du lietuvių pranešimai: apie bendrąją biologiją pranešimą skaitė doc. dr. Dobilas Kirvelis, o apie matematikus – dr. Romualdas Kašuba. Šių eilučių autorius turėjo pradėti posėdį pranešimu „Pirmasis bandymas atkurti Vilniaus universitetą ir Stepono Batoro universiteto atsiradimas".

Trečiasis posėdis – „Steponas Batoras, Vidurio Europa ir Lietuva". Tai konferencijos vengrų pusdienis (iš 12 pranešimų 5 vengrų, 5 lietuvių ir 2 lenkų). Rengiant konferenciją, nebuvo tikėtasi, kad Vengrijoje atsiras gana daug istorikų, besidominčių Stepono Batoro asmenybe. Tikrovė pranoko visus lūkesčius. Vengrai pateikė penkis pranešimus. O per konferencijos organizavimo eigą iki pat konferencijos pradžios vis keitėsi vengrų delegacija. Per tą keitimąsi atkrito dar bene penki potencialūs pranešėjai.

Trečiojo posėdžio uvertiūra buvo Stepono Batoro atminimo lentos atidengimas Didžiajame kieme. Į šią ceremoniją lyg netyčia pateko ir Europos Tarybos viceprezidentas seras Leonas Brittanas. Marmuro plokštėje, įtaisytoje sienoje šalia tokios pat lentos Vilniaus vyskupui Valerijonui Protasevičiui, lotyniškai iškalti žodžiai: „Stephanus Batoreus /1533 IX 28 – 1586

XII 12/ Rex Poloniae / Magnus Dux Lithuaniae / Dux Transilvaniae / Con-
ditor Universitatis Vilmensis / In templo plus quam Sacerdos / In Republi-
ca plus quam Rex / In acie plus quam Miles / In publica libertate tuenda
plus quam Civis / In amicitia colenda plus quam Amicus / (Martimus Cro-
merus)" (Steponas Batoras /1533 IX 28 – 1586 XII 12 / Lenkijos karalius /
Lietuvos Didysis kunigaikštis / Transilvanijos kunigaikštis / Vilniaus uni-
versiteto steigėjas / Šventykloje didesnis nei kunigas, / valstybėje didesnis
nei Karalius, / mūšyje didesnis nei karys, / gindamas visuotinę laisvę dides-
nis nei pilietis, / saugodamas draugystę, didesnis nei draugas / (Martinus
Cromerus)").

Šiame posėdyje du pranešimus galima laikyti plenariniais. Tai prof. Ed-
vardo Gudavičiaus („Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istori-
nės raidos perspektyvos“) ir prof. Henryko Wisnerio („Iš lietuvių valstybi-
nės ir tautinės savimonės istorijos“) pranešimai.

Vengrų pranešimai buvo ganėtinai plataus diapazono: prof. Gaboro Bar-
ta – „Transilvanijos kunigaikštis Steponas Batoras – karaliaus Stepono Ba-
toro tėvas (1477–1534)“; dr. Endre Sashalmio – „Transilvanijos – Lenkijos–
Lietuvos ir Levanto prekyba Stepono Batoro laikais: Stepono Batoro eko-
nominė politika Transilvanijoje (1571–1586)“; Geza Palffy – „Aukštutinės
Vengrijos pasienio sritis ir Transilvanija Stepono Batoro valdymo laikais
(1571–1586) (Nepalietas aspektas Batoro tyrinėjimuose)“; Gaboro Siposo
– „Bažnytinė reforma Transilvanijoje Batoro laikais“ ir Andraso Zoltano –
„Stepono Batoro ir Ivano Žiauriojo susirašinėjimo kalba: Kai kurios leksi-
kos ypatybės“.

Ypač išskirtinas dr. Adamo Bajcaro pranešimas „Steponas Batoras kaip
Vidurio ir Rytų Europos bendro paveldo simbolis“, kurį perskaitė ne pats
autorius, nes neatvyko (besidominčiam lietuvių skaitytojui jis pažįstamas bent
jau iš įdomių publikacijų minėtame leidinyje „Lithuania“). Tikrai „vengriš-
kas“ buvo Sigitio Narbuto pranešimas „Dviejų Bekešų kapas“. Be to, lietuvių
mokslininkai perskaitė dar tris pranešimus: dr. Edmundas Rimša („Stepo-
nas Batoras ir heraldika“), doc. dr. Eugenija Ulčinaitė („Steponas Batoras
lotyniškoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje“) ir doc. dr. Ire-
na Valikonytė („Našlės turtinis statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystė-
je Stepono Batoro epochoje“).

Šiaip jau pavykusioje ir palyginti nemažai dėmesio susilaukusioje konfe-
rencijoje pasitaikė ir nesklandumų. Didžiausias nesklandumas – pranešimų
kalbos. Atrodė gražiai: lietuviai skaitė lietuviškai, lenkai – lenkiškai, veng-
rai – vokiškai, prancūziškai, angliškai, rusiškai. Nebuvo verčiama, nes ren-
gėjai neturėjo pinigų keliems vertėjams nusamdyti. Taip jau atsitiko, kad
labiausiai pasisekė lietuviams – jie daugiausia suprato. Lietuvių ir daugu-

mos vengrų pranešimų santraukos buvo išverstos į anglų kalbą, padaugin-
tos ir išdalytos konferencijos dalyviams. Lenkai neįvykdė susitarimo ir ne-
atsiuntė (ir neatsivežė) savo pranešimų santraukų, kurias rengėjai taip pat
būtų išvertę į anglų kalbą.

Daugumas klausytojų keitėsi kas pusdienį: be konferencijos dalyvių, rink-
davosi besidominčių vienu ar kitu laikotarpiu. Mažoji Aula pilnutėlė buvo
tik pirmąjį pusdienį (kaip paprastai būna per visas konferencijas).

Taip jau atsitiko, kad šia konferencija buvo pažymėtos kelios sukaktys bei
jubiliejai: Vilniaus universiteto 415-metis, Stepono Batoro gimimo 460-me-
tis, Vilniaus universiteto atkūrimo pirmojo akto 75-metis (1918 m. gruodžio
5 d.), Stepono Batoro universiteto 75-metis, Karaliaučiaus universiteto 450-
metis.

Konferencija susilaukė šio tokio spaudos dėmesio. Daugiausia apie
tai rašė „Lietuvos aidas“, kur buvo atspausdinti dviejų pranešimų: Sigito Je-
gelevičiaus ir Sigito Narbuto tekstai (1994 09 16 ir 17), šiaip žiupsnelis in-
formacijos bei „Literatūroje ir mene“ atspausdinta prof. Algirdo Šidlausko
pranešimas (1994 10 01) ir Sigito Narbuto laikraštinė ataskaita apie konfe-
renciją (1994). Gana įdomūs lenkų įspūdžiai apie konferenciją bei apskritai
apie Vilniaus universiteto sukaktuves. Varšuvos universiteto, Lietuvos mylė-
tojų visos Lenkijos klubo ir Lenkijos–Ukrainos draugijos rengiamo kasmeti-
nio paskaitų ciklo programoje įdėtas vieno puslapio renginių aprašymas su
įdomia antrašte – „Grįžimas į Stepono Batoro universiteto tradicijas“. Ten,
tarp kita ko, pasakyta: „Lietuvių intelektualai pradėjo ryžtingai keisti savo
požiūrį į prieškarinį Stepono Batoro universitetą ir pabrėžia didelį tos mo-
kyklos profesorių indėlį į Europos civilizaciją, taip pat į Lietuvos kultūrą“.

Buvo išleistos atskiros konferencijos programos lietuvių ir anglų kalbomis.